

2. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник / Н.Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 383 с.
3. Гусев Е.В. Культура общения / Е.В. Гусев. – М. : Прогресс, 2002.
4. Зарецкая Е.Н. Деловое общение : учебник : в 2 т. / Е.Н. Зарецкая. – М. : Дело, 2002. – 720 с.
5. Конечкая В.П. Социология коммуникации : учебник / В.П. Конечкая. – М. : Международный ун-т бизнеса и упр., 1997. – 302 с.
6. Сергеечева В. Азы общения / В. Сергеечева. – СПб. : Питер, 2002. – 224 с.
7. Словарь практического психолога / сост. С.Ю. Головин. – Минск : Хорвест, 1998. – 2007 с.
8. Современный словарь по психологии / сост. В.В. Юргун. – Минск : Современное слово, 1998. – 690 с.
9. Социальная психология и этика делового общения : учеб. пособ. для вузов / В.Ю. Дорошенко, Л.И. Зотова, Н.А. Нартов и др. ; под общ. ред. проф. В.Н. Лавриченко. – М. : Культура и спорт : ЮНИТИ, 1995. – 160 с.
10. Томилов В.В. Культура предпринимательства / В.В. Томилов. – СПб. : Питер, 2000. – 368 с.

ПРИХОДЧЕНКО К.І.

РОЛЬ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ЯК ОСВІТНЬОГО ЦЕНТРУ

У процесі формування українського етносу світоглядні функції в суспільстві виконувала, насамперед, релігія. Монастирі, церкви були освітніми центрами в Україні.

Мета статті – розглянути наукові джерела з означуваною тематикою; виокремити суттєві переваги навчання в монастирських, братських школах порівняно з елементарними навчальними закладами; подати характеристику навчальних закладів, що надавали можливість здобути вищу освіту.

Роль церкви в Україні як освітнього центру вивчали Д. Дорошенко, І. Крип'якович, І. Огієнко, В. Шевченко, А. Лотоцький та ін. [1–7]. Вони досліджували найбільш архаїчний тип історичного оповідання, так зване житіє – художньо написану документальну біографію чи Святого, чи того або іншого історичного діяча, котрого також зараховували до лику святих. Саме твори такого жанру були найпоширенішими в навчальних книгах, за якими опановували основи грамоти в монастирських школах, братських школах та елементарних школах.

Найосвіченішою верствою суспільства було духовенство. Про них укладалися зібрання – патерики. Оповідання “Києво-Печерського Патерика” використовують поетику життя, тобто біографію того чи іншого ченця, і поетику легенди. Серед редакцій названої збірки визначаються Арсенівська 1406 р., Касянівська 1460–1462 рр. Патерик – це зібрання повчальних оповідань про отців церкви. Біографічне оповідання мало в нашій літературі свою історію та свій розвиток. У процесі формування українського етносу світоглядні функції в суспільстві виконувала насамперед релігія. Релігійні уявлення накладали свій відбиток на естетичні смаки і морально-етичні уподобання, впливали на жанрову структуру художньої культури.

Головними культурними осередками були монастирі, церкви. У них зосереджувались освічені люди, велося літописання, переписувалися й перекладалися книги. Найбільш освіченим в Україні на той час було духовенство, в руках якого зосереджувалися шкли. Зупинимося на характеристичі деяких з них.

Ще до прийняття християнства Київська Україна – Русь мала язичницькі школи грамоти, які задовольняли потреби держави в грамотних людях та поширенні писемності. Досить високою була грамотність не тільки киян, а й усіх першоукраїнців, писемність, освіта, загальна культура і духовність сприяли еволюційному процесові виховання підростаючого покоління. Такі грандіозні досягнення об'єктивно впливали на розвиток школи, освіти і народно-педагогічних уявлень різних верств населення.

Краще, ніж у школах грамоти, було поставлене навчання в монастирських школах. Вони створювалися при монастирях, великих соборах і поділялися на зовнішні та внутрішні. У перших навчалися миряни, а у других – майбутні ченці, священнослужителі. Вивчалоя “сім вільних мистецтв” класичний середньовічний підхід до школи, що мав прямий і безпосередній зв'язок з надбанням античної освіти. Монастирські школи Русі значно випередили європейські країни, побудувавши навчання і виховання своїх учнів (слухачів) у раціонально-практичному ключі. У Києво-Печерській монастирській школі, наприклад, навчання здійснювалося методами систематичних настанов, повчань з окремих тем християнського вчення, після чого Феодосій і його найбільш освічені помічники проводили обговорення. У цілому зміст освіти у школі Києво-Печерського монастиря мав суперечливий характер. З одного боку, проповідь християнських догматів перешкоджала появу раціоналістичних ідей, з іншого – в монастирі було створено умови для розвитку творчості таких видатних діячів давньоруської культури, як: історик Нестор, художник Алімпій, лікар Агапій, які виступали проти феодальної роздробленості. Слід також сказати, що першу жіночу школу в Європі у 1086 році при Київському Андріївському монастирі заснувала Анна, онука Ярослава Мудрого. Прийняття християнства, утвердження єдиної церкви сприяло створенню першої вітчизняної системи народної освіти, до якої увійшли школи грамоти, монастирські школи та школи “учіння книжного” при княжих дворах. Аналіз здобутків Київської Русі в галузі освіти XI – першої половини XIII ст. свідчить про формування гуманістичної педагогіки, яка стала вершиною європейської педагогічної культури. Суть її зводилась до таких ідей, концепцій, принципів:

- вчити дітей любові, людяності, творінню добра, працьовитості, поваги до людей, постійного навчання, міцного запам'ятовування і створення раніше вивченого, виявлення самостійності в навчанні (Володимир Мономах);

- верховенство розуму над почуттям (Климент Смолятич, Данило Заточник, митрополит Никифор);

- джерелом добра і зла є життєвий досвід і розум людини (Кирило Туровський);

- некористолюбства, засудження примхливості (Климент Смолятич);
- усунення соціальних суперечностей між бідними і багатими шляхом прищеплення молоді християнської моралі, загальної любові та взаємного всепрощення (“Ізборник Святослава” 1076 р.);
- єдності рідної землі, її захисту від ворогів, безкорисливого служіння Батьківщині (Володимир Мономах – “Довчання”, Нестор – “Повість врем’яних літ”, “Слово про похід Ігоря”);
- свідомого засвоєння знань, “коли читаєш, не квапся переходити до іншого розділу, але задумайся, про що говорять книги” (Ізборник Святослава 1076 р.);
- наставницької ролі книги – “Велика – бо користь буває чоловікові від науки книжної, бо книги вказують нам і навчають нас, як іти шляхом покаяння і мудрості, і стриманість здобуваємо із слів книжних” (Нестор – “Повість врем’яних літ”).

“Сім вільних мистецтв” для монастирських шкіл Київської Русі уже набули ознак практицизму: граматики потрібна для створення нових і розуміння існуючих церковних книг, риторика – як посібник у побудові проповіді (пізніше з’явиться гомілетика як наука про церковну словесність), астрономія – для розрахунків пасхалій, діалектика – для суперечок з еретиками, а заняття з арифметики зводилося до містичних тлумачень чисел. Варто згадати також, що в перших школах Київської Русі застосовували у навчанні рукописні книжки – збірники, укладені протягом 1071–1076 рр. під загальною назвою “Ізборниками Святослава”. М. Грушевський назвав їх “підручною енциклопедією”. У давні часи також існувало декілька спеціальних хрестоматій для навчання: “Злотоструй”, “Златоуст”, “Маргарит” та ін. Не можна не погодитися з думкою науковця О. Пономарева, який визначав мову як основу духовності народу, підмурком існування нації, бо, зберігаючи рідну мову, народ зберігає себе.

Під церковною опікою гуртувалися братські школи, розвивалися письменство й мистецтво. Уже на початку XIX ст. визначалися два типи шкіл: нижчі школи грамоти й елементарні школи “учіння книжного”. Нижчі школи грамоти здебільшого відкривалися при церквах, а також утримувалися світськими людьми. У нижчих школах діти вчилися читати, писати, лічити. Діти навчалися за спрощеним 32 буквеним алфавітом, використовуючи Євангеліє, Псалтир, молитвослів, Апостол та інші богослужбні книги. Розшифровка учнівських грамот показує, що навчання розпочиналося з вивчення азбуки-буквиці. Учнями заучувалися 53 склади: ба, оа, га, бе, не, ге та ін. Спочатку останні вивчалися повторенням за вчителем, потім виконували вправи на навощених нашептах, а пізніше на твердій березовій корі, згодом вчилися читати спеціальні навчальні тексти.

У школах грамоти звертали увагу на виховання молоді на засадах народнопедагогічної мудрості, відбитої у фольклорі. Легенди, перекази, бувальщини, казки, пісні передавалися дітям з роду в рід, з покоління до покоління. Для цього періоду нашої історії характерне вивчення фольклорних джерел дохристиянського періоду. В основному це були обрядові пі-

сні, особливо колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські пісні тощо. У цих високохудожніх творах народного мистецтва, що дійшли до наших днів, оспівується краса рідного краю, органічний зв'язок людини з природою, з культом усього живого. ця самовіддана любов до рідної землі визначила подальшу долю нашого народу – він не шукав нових місць проживання, а залишався навіки сином своєї землі. У школах грамоти склалася оригінальна методика опанування арифметичними операціями, яка нагадувала спосіб лічби у школах стародавнього Риму. Рахунок здійснювався за допомогою пальців рук, а рука означала число Крім того, у цих народних школах дітей навчали практичним навичкам ведення діловодства, складання листів, договорів тощо.

Обов'язковим предметом навчання були співи – основний шлях підготовки молоді до участі в церковному хорі. Нотної грамоти діти не вивчали, а розучували окремі псалми Псалтиря з голосу вчителя. Стиль виконання співу мав характер хорового речитативу. Школа відчувала постійний вплив народної пісенної творчості. Діти брали участь у весняних хороводах, в аграрних обрядах окрасою яких були пісні. Основою народного пісенного співу в школі було колядування. Тренував колядників учитель, хлопчики і дівчатка колядували окремо. Вони починали колядувати від дому вчителя і далі господарям на вулиці, де жили. Всю справу навчання дітей було підпорядковано вихованню у них народного світогляду, оволодінням основами хліборобської культури. Діти зростали на народній моралі та естетиці, дотримувалися звичаїв своїх предків, у них формувалося ставлення до природи, як до живого організму, сталим був інтерес до розуміння народного календаря. Поряд з вирішенням освітніх завдань навчання у школах мало релігійний характер. Народна школа разом з церквою стала вирішальним інститутом поширення та утвердження християнства в усій Київській Русі. Цьому сприяло те, що вчителями були здебільшого священники, дяки та інші служителі церкви.

Наприкінці XVI – на початку XVII ст. братські школи діяли в багатьох містах України. Крім Львова і Луцька, вони були організовані в Галичі Рогатині, Стрию, Перемишлі, Городку, Комарні, Кременці та інших містах. Усі вони будувалися за принципами Львівської братської школи, яка надсилала їм свій статут, допомагала навчальними посібниками, а іноді й вчительськими кадрами.

За активної підтримки Львівської братської школи було видано три підручники: “Буквар” І. Федорова (Львів, 1574 р.); граматику “Адельфотес” (1591 р.); “Граматику словенську” (Вільно, 1619 р.). Граматика “Адельфотес” була написана під керівництвом запрошеного до Львова визначного грецького філолога архієпископа Арсенія двома мовами: грецькою та староукраїнською і була призначена не тільки для вивчення мови. Цей підручник служив вступом до вивчення інших наук: діалектики, риторики, музики, арифметики, геометрії, астрономії, медицини та богослов'я.

У 1615 р. була заснована Київська братська школа. Організаторами братства та засновниками школи були київські міщани, вчені Захарія Ко-

пистенський, Тарасій Земка та Памло Беринда. Навчання тут проходило за таким самим принципом, як і у Львівській братській школі. На початку XVII ст. в Україні почали виникати єзуїтські школи. Перша з них була створена в Ярославі (1575 р.), потім у Львові та Луцьку (1608 р.), Києві (1615 р.), Кам'янці-Подільському та Острозі (1624 р.), Ужгороді (1646 р.) та в інших містах.

Мета єзуїтів полягала в тому, щоб зміцнити позиції католицизму, які були підірвані розмахом реформаційного руху, активізувати його експансію на Схід шляхом ідеологічного впливу на маси за допомогою шкільної освіти. Єзуїтські школи, як правило, діяли у великих містах і були розраховані на молодь. Навчання у них проводилось, протягом п'яти років, у I–III класах вивчали граматику латинської, грецької, польської, а подекуди й церковнослов'янської мов. Домінуюче місце відводилось латинській мові, якою велось навчання. У I–V класах вивчали риторику і діалектику. Випускники єзуїтських шкіл вміли вести дискусії з протестантами та православними. Важливим осередком освіти і наукових знань на Україні була Київська колегія, яка утворилася в 1632 р. внаслідок об'єднання, Київської та Лаврської братських шкіл П. Моголою. За своєю структурою вона мала сім класів: підготовчий (елементарний), три молодших і три старших. У підготовчому і молодших класах вивчались церковнослов'янська, книжна українська, польська, латинська і грецька мови. пізніше до програми було включено вивчення західноєвропейських мов. У старших класах вивчались поетика, риторика, у філософія і частково богослов'я. Учні колегії отримували знання і з інших предметів.

За рівнем викладання та глибиною наукових знань, що їх отримували учні, Київська колегія була близькою до західноєвропейських університетів. У ній викладали відомі вчені та громадські діячі, педагоги з філософії – Ісаєя Козловський, по етики – Антоній Пацієвський, риторики Сильвестр Косов.

У першій половині XVII ст. Київська колегія стала своєрідним центром розвитку наукових знань на Україні, навколо неї згуртувались найкращі наукові та літературні сили. Викладачі колегії зробили помітний внесок у розвиток вітчизняної філософської та історичної науки. У 30–40-х рр. XVII ст. філософію у колегії викладав Йосип Кононович-Горбацький, філософські погляди якого базувались на стихійно-матеріалістичному сприйнятті світу. Його ідеї набули подальшого розвитку у філософських курсах інших викладачів, зокрема Інокентія Гізеля. Прочитаний ним курс психології свідчив про частковий відхід автора від середньовічної схоластики, бажання з'ясувати можливість пізнання людського розуму з позицій сенсуалізму.

На фоні духовної культури українського народу виділяється постать визначного церковного і культурного діяча, теолога і реформатора, вченого та організатора української вищої школи Петра Моголи (1597–1647 рр.). Він був нащадком молдавської княжої династії, спорідненої з українськими і польськими аристократичними родами.

П. Могила виховувався в Україні під керівництвом учителів львівської братської школи. Вищу освіту здобув у Західній Європі, де студіював теологію. Як архімандрит Києво-Печерської лаври, він 1627 р. був висвячений на єпископа у Львові, потім протягом чотирнадцяти років перебував на посаді київського митрополита. Його діяльність охоплює широкі сфери церковного і культурного життя того періоду історії України, який по праву можна назвати Могилянською добою. Він є автором ряду книг “Євангеліє учительне” (1616 р.); “Анфо-логіон” (1636 р.), численних полемічних проповідей.

П. Могила, будучи архімандритом Києво-Печерського монастиря, у 1629 р. склав “Літургаріон або Служебник”, в якому поданий текст літургії та інших молитов і обрядових звичаїв, властивих тільки українській церкві. Разом з ігуменом цього ж монастиря І. Трохимовичем П. Могила був спів-автором епохального твору цієї доби “Православне ісповідання віри”. Цей катехізис подає основи віри православної церкви, очищеної від чужих впливів. За проведену роботу П. Могила був нагороджений ступенем доктора богословських наук. Цей твір був поширений також і серед неправославних християнських аналогів, а в Україні залишився єдиним підручником у навчанні віри аж до ХІХ ст. Крім того, П. Могила був автором “Требника”, в якому описаний порядок богослужінь, пов’язаних з різними обставинами: на випадок недуги, неврожаю, посвячення нової хати тощо.

П. Могила докладно зусилля для піднесення Київського Богоявленського братства. Він провів реформу Київської братської школи на зразок західноєвропейських колегій, і з того часу вона стала називатися Києво-Могилянською академією. Навколо академії він згуртував визначних учених-теологів. Столицю України Київ називали тоді Могилянськими Атенами. За рахунок прибутків монастирів П. Могила організував перебудову церкви Київської Софії і Спаса та провів розкопки руїн Десятинної церкви.

Освіта і шкільництво в Україні тісно пов’язані з розвитком друкарської справи.

Епохальний винахід друку в Європі започаткував німецький винахідник Й. Гутенберг, який у 40-х рр. ХV ст. розробив технологію друкарського процесу. Він винайшов спосіб виготовлення друкарських форм із застосуванням рухомих літер і сконструював друкарський прес. Цей винахід швидко поширився на всі країни Західної Європи. В ХV ст. перші друкарні виникають у великих слов’янських містах – Празі та Кракові, а з початком ХVІ ст. – на українсько-білоруських і литовських землях.

Точна дата початку книгодрукування на українських землях нам невідома. Дослідники тривалий час дотримувались думки, що першою друкованою книгою був “Апостол”, виданий у Львові Іваном Федоровим у 1574 р. Разом із Петром Метиславцем вони заснували у 1564 р. друкарню в Москві, де видали “Апостол”, а в 1565 р. “Часовник” для церковних потреб. Однак діяльність першодрукарів у Москві тривала недовго. Переслідувані властями світськими і духовними, вони змушені були виїхати у Велике князівство Литовське.

Тут у маєтку литовського гетьмана Г. Ходкевича, нащадка давнього українського роду, в м. Заблудові друкарі видали у 1568–1569 рр. “Євангеліє учительне” і “Псалтир”. Після того їх шляхи розійшлися: Петро Метиславець переїхав до Вільна і з допомогою міщан Кузьми та Луки Мамоничів відкрив друкарню, де було видано “Євангеліє” (1575 р.) і “Псалтир” (1576 р.). У свою чергу, Іван Федоров у Заблудові опублікував “Псалтир з часословцем” (1570 р.). На цьому Заблудівська друкарня припинила свою діяльність. Наприкінці 1572 р. Іван Федоров переїхав до Львова – важливого на той час економічного і культурного центру України. Тут за допомогою міщан він заснував друкарню і 1574 р. видав “Апостол” і “Буквар”. “Азбуку”. Вихід у світ “Апостола” – знаменна подія в історії української культури. Ця книга сприяла розвитку українського письменства, яке відіграло важливу роль у захисті української національної церкви і національної справи взагалі. Наприкінці львівського видання “Апостола” І. Федоров помістив герб Львова і свій власний герб, що був своєрідним екслібрисом знаменитого друкаря. У післямові до “Букваря” він писав, що мав намір подбати і про видання інших потрібних книг. Це йому вдалося здійснити за допомогою князя К. Острозького в м. Острозі. Він надрукував – “Буквар” (1578 р.) для потреб заснованої там школи, “Біблію” (1581 р.) – перше повне видання слов’янською мовою. Повернувшись до Львова в 1582 р., друкар через ряд матеріальних ускладнень не зміг продовжувати друкарсько-видавничу діяльність. Іван Федоров помер 15 грудня 1583 р. і був похований на території Онуфріївського монастиря. На його могилі вдячні львівські міщани встановили надгробок з написом: “друкованіє занедбалое обновил”. Місце поховання і надгробок не збереглися, а напис дав поштовх для виникнення нових гіпотез про існування книгодрукування на Україні до Івана Федорова.

Одна із таких гіпотез пов’язана з іменем львівського міщанина Стефана Дропана, який у 1463 р. відновив Онуфріївський монастир, заснований ще князем Левом Даниловичем. У документах ХУІ ст. є згадка про те, що у 1460 р. С. Дропан подарував монастиреві власну друкарню.

Цю гіпотезу підтримує сучасний дослідник історії книгодрукування в Україні Мацюк. Документальні дані про це знайдено у книжкових фондах василіанських монастирів Центрального державного історичного архіву у Львові.

Слідом за Львівською та Острозькою друкарнями були організовані й інші, які діяли не лише у містах (Київ, Рогатин), але й у селах при монастирях (Крилос, Стратин, Почаїв, Угерці).

Значний внесок у розвиток книгодрукування зробили С. Будзина, Т. Земка, Я. Шеліга, С. Роголя, мандрівний друкар П. Людкевич та ін. Серед стародруків у ХУІ ст. з’явилися численні твори українською мовою, а також переклади з південнослов’янських оригінальних творів. Визначною пам’яткою перекладної літератури є “Пересопницьке євангеліє”, перекладене з болгарської мови на слов’яно-руську Михайлом Василевичем із Сянока (1556 – 1561 рр.). Ця книга знаменита тим, що вона є найкращим зра-

зком української мови того часу й особливо славиться своїм винятковим мистецьким оформленням.

Отже, XVI–XVII ст. в Україні існувало п'ять типів національних шкіл, що несли в своєму навчально-виховному процесі гуманітарну спрямованість. Це братські школи, школи в полках, школи при монастирях і церквах, школи при протестантських общинах кальвіністів, лютеран, кіріян. Початкові школи інших общин, що жили на території України кінця XIX ст., характеризувалися тим, що були в підпорядкуванні різних міністерств та відомств, приватних осіб, окремих організацій. Початкова школа складалася з одно- та двокласних і вищих початкових училищ.

При вивченні мови мало місце пояснювальне читання, на якому учні одержували елементарні відомості з історії, географії та природознавства. Не набагато кращим було також становище і в початкових класах земських шкіл, де мали місце неоднакова кількість навчальних тижнів, дискримінація дівчаток і надзвичайно великий відсів учнів на кінці року. Дещо краще було поставлено навчання в міських та залізничних школах. Тут використовувалися екскурсії на природу, до музеїв, на виставки; на уроках застосовувалися ілюстрації, демонстрації та інші методи вивчення. Естетичне виховання забезпечувалося уроками церковних співів. Хоч цей предмет був обов'язковим, проте вивчення його мало лише релігійну спрямованість, часто велося нефахівцями, що не сприяло розвитку в дітей естетичних смаків та уподобань.

У колегії імені Павла Галагана, яка функціонувала в Києві з 1871 по 1920 р., у навчальному процесі домінували народні духовні традиції. У Львові працювала дівоча школа. Директор школи М. Білецька прагнула, щоб дівчатка навчалися ткацтву, вишиванню, в'язанню, добре зналися на обрядах і звичаях українського народу, вивчали етнографію, фольклор, училися мистецтву бути гарними господинями, дружинами, матерями. пізніше, відкривши Інститут Св. Ольги, Марія Білецька чимало дівчат із жіночої школи спонукала до продовження свого навчання в гуманітарному ВНЗ.

У XV – першій половині XVI ст. багато вихідців з України здобували освіту в Краківському, Празькому та Болонському університетах, закінчивши монастирські або братські школи. У той час виник новий вид школи – греко-слов'янська, в якій вітчизняні культурно-освітні традиції поєднувалися з позитивними досягненнями західноєвропейської школи.

Цей тип школи став визначальним у розвитку освіти на східнослов'янських землях протягом тривалого часу. Першою навчальною установою такого типу в Україні стала Острозька вища школа, заснована близько 1876 р. відомим діячем і меценатом української культури князем Костянтином Острозьким (1526–1608 рр.). Сучасники називали її “тримовним ліцеєм”, бо навчали в ній трьох мов: грецької, церковнослов'янської та латинської. Також Острозьку вищу школу називали “Греко-слов'янською Академією”. Вона згуртувала навколо себе відомих на той час діячів культури. Письменник Герасим Смотрицький став її першим ректором. Тут

працювали священник Д. Наливайко, чернець В. Суразький, та ін. Серед іноземних вчених, які співпрацювали з Острозькою вищою школою, були Криштоф Казимирський, Ян Лотос, Кирил Лукарис, що згодом став патріархом Константинопольським. Професора Ісаю Козловського запросив у 1631 р. митрополит Петро Могес.

Висновки. Таким чином, нами зроблено спробу охарактеризувати освітні центри, які гуртувалися навколо церков, монастирів та інших культурних споруд. Це були високодуховні осередки, які несли в маси освіту, виховання. Духовні отці виступали не тільки меценатами, а дуже часто брали активну участь в організації навчального процесу – були викладачами, створювали підручники та інші просвітницькі речі.

Люди тягнулися до церкви, довіряючи слову її проповідників, і в цій вірі виховували своїх дітей. Суспільство ставало морально здоровішим, гуманнішим. І в цьому була пріоритетна роль церкви.

Література

1. Дорошенко Д.І. Нарис історії України / Д.І. Дорошенко. – Львів, 1991. – 317 с.
2. Кріп'якевич І.П. Історія України / І.П. Кріп'якевич. – Львів, 1990. – 249 с.
3. Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко. – К., 1990. – 192 с.
4. Дерево пам'яті / упорядник В.О. Шевчук. – К. : Веселка, 1999. – Вип. 1. – 607 с.
5. Історія української культури / за заг. ред І.П. Кріп'якевича. – К. : Либідь, 1994. – 656 с.
6. Лотоцький А. Історія України / А. Лотоцький. – Івано-Франківськ : Просвіта, 1993. – 256 с.

СОКОЛОВСЬКИЙ В.В.

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ КУРСАНТІВ

Складна соціально-економічна та політична обстановка в Україні зумовлює необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців правоохоронних органів. Аналіз практичного виконання оперативно-службових завдань офіцерами МВС України показав, що до них висувається низка специфічних вимог, а саме: висока громадянська свідомість, справжня бойова майстерність, всебічна морально-психічна стійкість і готовність мужньо переносити тягарі військової служби. Це має ґрунтуватися на їх гуманітарній, тактико-спеціальній, тактичній, спеціальній, технічній, вогневій, фізичній та загальновійськовій підготовці. Важливим компонентом професійної підготовки є формування емоційно-вольової культури працівників органів внутрішніх справ.

Як свідчить аналіз наукової літератури, проблема навчання й виховання майбутніх фахівців у вищих військових навчальних закладах перебуває в центрі уваги багатьох науковців.

Так, науково-педагогічні основи організації педагогічного процесу у ВВНЗ розкрито в дослідженнях О. Барабанщикова, М. Нещадима, В. Трифонова та ін. Окремі аспекти виховання професійно-особистісних якостей